

Finné don Ionchúiseamh: Stair, Ceartas, agus an tIdéal Daonlathach¹

Patrick Geoghegan

Nuair a bhí an reachtaíocht lena gcruthaítear oifig an Stiúrthóra Ionchúiseamh Poiblí á cur tríd an Dáil thug TD de chuid Fhine Gael tuairimíocht faoin bhfáth ar thóg sé chomh fada sin ar Éirinn ról den sórt sin a bhunú. Chreid sé ‘go mb’fhéidir go raibh baint ag an stair leis’, toisc nach raibh mórán cáile ar an dlí ag formhór mór na ndaoine le linn thréimhse riail na Breataine. Ar feadh na thréimhse fadaithe sin, dúirt sé, ‘Bhí an dlí á riaradh ag eachtrannach agus ag giollaí eachtrannaigh’. Chun cur síos a dhéanamh ar dhuine mar an Stiúrthóir Ionchúiseamh Poiblí, is dócha gurbh é sin an bealach is tapúla chun píosa luaidhe nó scian a mhealladh.’

Ní raibh sé sin fíor go hiomlán. Níor dhein aon duine níos mó chun meas ar an dlí a athbhunú in Éirinn sa naoú haois déag ná Dónall Ó Conaill, a léirigh gur féidir é a úsáid mar sciath chun na daoine a chosaint, seachas a bheith mar uirlis troda ina gcoinne. Cuimhnímid ar O’Connell mar abhcóide cosanta drámatúil, ag sábháil fir ó na crocha agus ag tacú leis na daoine atá faoi chois. Le linn a shaoil tugadh urraim dó mar ‘an Comhairleoir’. Ach d’ionchúisigh sé freisin, go háirithe go luath ina ghairm bheatha – lena n-áirítear triail dúnmharaíthe i mBá Bheanntraí agus in *Hennessey v. Hennessey*, cás inar ionchúisíodh máthair a rinne ionsaí ar a mac. Thuig Ó Conaill go raibh an ceartas ag brath ar chosaint agus ar ionchúiseamh araon.

¹Arna sheachadadh ag an 26^ú Comhdháil Bhliantúil Náisiúnta na nIonchúisitheoirí, Dé Sathairn, an 15 Samhain 2025.

Tugann a thriail féin le haghaidh comhcheilge i 1844 an léargas is soiléire ar a fhealsúnacht dlí. Mhínigh sé gurbh í Éire féin a fhíorchliant, agus gurbh é an dualgas a bhí air 'na daoine a choinneáil saor ó mhogaill an dlí', agus é ag cosaint é féin tar éis ocht lá dhéag sa chúirt. D'áitigh sé gurbh é an misean a bhí aige achomharc a dhéanamh chun 'tuiscint choiteann agus ceartas coiteann' mar 'abhcóide chearta, shaoirsí agus phribhléid bhunreachtúil mhuintir na hÉireann'.

Ach nocht an triail féin an baol a bhaineann le córas truaillithe. Bhí ionchúiseamh Uí Chonaill polaitiúil. Bhí an giúiré pacáilte, an próiseas mar chur i gcéill. Cuireadh a chiontú ar ceal laistigh de mhíonna toisc gur aithin na breithiúna dlí is airde sa Bhreatain go mbeadh an smacht reachta in Éirinn 'ina magadh, ina ghreann agus ina sheachrán' dá gceadófaí seasamh leis an gciontú. Mhair meas Uí Chonaill ar an dlí fiú amháin nuair a mí-úsáideadh é. I gcás daoine eile, áfach, dheimhnigh an cás go raibh an dlí fós ina uirlis troda i gcoinne an phobail in Éirinn.

Tháinig an eagla sin chun cinn arís nuair a bunaíodh an Stát. Braitear é tar éis feallmharú an Teachta Dála Seán Hales, comhalta suí den Dáil, a dhúnmharaigh gunnadóirí Frith-Chonartha ar a bhealach go dtí an seomra i mí na Nollag 1922 - a maraíodh i bhfuairfhuil. D'fhógair W.T. Cosgrave an nuacht corraitheach i seomra na Dála, agus ba léir g oraibh sé croite. Bhí an Stát nua lá amháin d'aois go hoifigiúil.

Níor scaoileadh saor deartháir Sheáin, Tom, príosúnach frith-Chonartha chun freastal ar an tsochraid. Mar fhreagra díreach ar an marú, ghlac an Rialtas na huaireanta cinnidh níos déanaí chun ceathrar príosúnach Frith-Chonartha a bhí faoi choimeád a cur chun báis, cé nach raibh aon bhaint dhíreach acu leis an gcoir a tharla. Roghnaigh siad ceann ó gach cúige – Dick Barrett, Rory O'Connor, Liam Mellows agus Joe McKelvey.

Ag labhairt i gCorcaigh ar chomóradh céad bliain na mbásuithe, dúirt an Taoiseach, Micheál Martin go raibh siad 'go follasach neamhdhleathach' agus mhol sé 'go ndearna siad dochar do sheasamh agus d'údarás an stáit nua'. Go háirithe, cuireadh Dick Barrett chun báis gan triail nó armchúirt, maraíodh é mar gheall ar bheartas a chuir sé ina choinne sular gabhadh é. Rinne an Taoiseach agóid go sainráite i gcoinne an raibh slándáil bainte amach ag na básuithe sin don Stát nua, cé gurbh amhlaidh nár dúnmharaíodh aon TD eile le linn an Chogaidh Chathartha.

Ag labhairt sa Dáil in 2011, sé bliana sula ndearnadh Taoiseach de, ní raibh aon leisce ar an

Aire Leo Varadkar na maruithe a ghairm amach. Dúirt sé ‘gur dúnmharaíodh daoine a mharaíodh, nó a cuireadh chun báis, gan triail ag rialtas Chumann na nGaedheal. Bhí sé ina ainghníomh agus dúnmharaíodh na daoine a maraíodh gan triail ag an chéad Rialtas. Sin mo thuairim’.

Ag an am, cháin teaghlach Hales na básuithe mar dhíoltas. D’fhág an Cogadh Cathartha oidhreacht shearbh ina dhiaidh a mhúnlaigh dearcaí i leith an dlí ar feadh na nglún. Bhí go leor daoine ar thaobh an fhrithchonartha – agus a n-oidhrí polaitiúla – ag cur mímhúiníne as neamhspleáchas an chórais ceartais, agus mheas siad go raibh an pholaitíocht agus an dlí fite fuaite go dainséarach. Tháinig deireadh leis an mímhúinín sin sna 1970idí, nuair a moladh oifig an Stiúrthóir Ionchúiseamh Poiblí ar deireadh.

Ag an am sin, i 1974, bhí foréigean polaitiúil ina bhagairt arís ar an Stát. Bhí an Seanadóir Billy Fox as Muineachán dúnmharaithe ag Óglaigh na hÉireann agus bhraith an rialtas féin faoi léigear. Thacaigh na páirtithe uile le prionsabal údaráis ionchúisimh neamhspleách, ach chuir Fianna Fáil, atá anois ina choinne, forchoimeádais thromchúiseacha in iúl – rud a mhúnlaigh stair fhada na mímhúiníne agus an amhrais sin.

Cheistigh an páirtí dearadh na hOifige nua agus an seasamh a bhí ag teastáil óna ceann. Sa Dáil, d’áitigh David Andrews nach mór don Stiúrthóir a bheith ina abhcóide sinsearach a bhfuil taithí cúig bliana ar a laghad aige, ar comhchéim leis an Ard-Aighne. Thug an t-iar-Aire Dlí agus Cirt, Des O’Malley, rabhadh nach mairfeadh muinín an phobail dá mba dhuine é an ceapaí ‘nár chuala aon duine trácht air riamh’. Níor leor é, a dúirt sé, ‘duine a roghnú a mbeadh breithiúnas fóna agus tuiscint choiteann aige. Sílim go mbeadh an pobal ag súil le níos mó agus go mbeadh sé i dteideal níos mó ná sin.’

Bhí obair Eamonn Barnes gearrtha amach dó ón tús, ag cur ina luí ar an bpobal faoi fhiúntas agus luach na hoifige nua, ag cur ina luí ar roinnt polaiteoirí amhrasacha faoina chreidiúnacht agus a údarás féin sa ról, agus ag cinntiú go raibh muinín agus ionracas an phobail lárnach sa bhealach a ndearnadh an dlí coiriúil a riar. Chun iad siúd a bhfuil amhras orthu a chur ar a suaimhneas, agus chun freagairt don cháineadh, bhí sé d’aidhm ag Barnes dlisteanacht an Stiúrthóra Ionchúiseamh Poiblí a bhunú agus a léiriú go ndearnadh a chinntí le neamhspleáchas, inniúlacht agus cothroime.

Chun dhá shampla amháin a thabhairt. I 1979, thug sé agallamh dhá pháirt do *The Irish Press* ag sroicheadh léitheoirí níos dóchúla a bheith amhrasach faoi. I 1995, ar chomóradh 20 bliain a cheapacháin, bhí Barnes le feiceáil fiú ar Liveline lena láithreoir bunaidh Marian Finucane, chun ceisteanna ón bpobal a fhreagairt. Chuir a láithriú círéib i measc lucht polaitíochta ach neartaigh sé muinín an phobail. Nuair a chuaigh sé ar scor i 1999, chríochnaigh an *Irish Times* mar is ceart: ‘D’fhorbair sé an oifig agus níor thit sé riamh ar a cheann.’ Chruthaigh Barnes nach mór don cheartas, chun freastal ar an daonlathas, a bheith neamhchlaonta, neamhspleách agus intuigthe. Léirigh sé go bhfuil an t-ionchúisitheoir, an oiread agus an t-abhcóide cosanta, ina fhinne ar an smacht reachta féin.

Mar sin féin, ní bhíonn an smacht reachta slán riamh. Ar fud an domhain, tá sé creimthe ag cur isteach polaitiúil, ionchúisimh roghnacha nó spreagtha go polaitiúil, agus díspeagadh ar shrianadh dlíthiúil. Tá an ceacht uilíoch: Nuair a thagann an dlí chun bheith ina ionstraim pholaitíochta, cuirtear an daonlathas féin i mbaol. Is iad na snáitheanna is leochailí a choinnigh an smacht reachta agus an daonlathas féin le chéile i gcónaí. Trasna an Atlantaigh, tá go leor samplaí d'uachtaráin ag mí-úsáid agus ag sárú rialail an dlí, i bhfad sular tháinig Donald Trump i gcumhacht, agus ní i gcónaí na daoine is soiléire a rinne amhlaidh.

Sa naoú haois déag, chuir Abraham Lincoln - an t-uachtarán Meiriceánach is cáiliúla - céile comhraic polaitiúla i bpríosún ar fhianaise theoranta, rinne sé cinsireacht ar nuachtáin, agus chaith sé le rialuithe breithiúnacha mar roghnach. Ag tús an chogaidh, sa sárú is egregious, chinn Lincoln *habeas corpus*. a chur ar fionraí. Rinneadh achomhairc chuig na cúirteanna, agus rialaigh Breitheamh na Cúirte Uachtaraí Roger Taney i 1861 nach bhféadfadh ach Comhdháil *habeas corpus* a chur ar fionraí. Roghnaigh Lincoln an rialú a mheas mar neamhbhailí agus chinn sé neamhaird a dhéanamh air.

Bhí Lincoln sásta an bunreacht a shíneadh chun pointe a bhriseadh chun an cogadh a bhuachan – agus uaireanta bhí sé sásta é a chur ar leataobh go hiomlán. Bhí géineas Lincoln le fáil sa soiléireacht mhorálta a thug sé agus é ag stiúradh an chogaidh, an chaoi ar chuir sé a aidhmeanna in iúl, agus an chaoi ar thug sé chun críche go rathúil é, ag caomhnú an Bhunreachta, agus ag leathnú a shochair dóibh siúd nár tugadh iad dóibh. Ach tá a scéal fós casta, ag meabhrú dúinn gur féidir le ceannaireacht mhorálta fiú brú a chur ar dhlíthiúlacht.

Sa 20ú haois, shábháil Franklin Delano Roosevelt, an t-uachtarán is cáiliúla den chéid sin, an daonlathas ó meathlú agus ó fhaisisteachas. Ach theip air freisin i dtástáil an dlí agus an

cheartais nuair a shínigh sé Ordú Feidhmiúcháin 9066, lenar údaráíodh 125,000 Meiriceánach Seapánach a imtheorannú – saoránaigh den chuid is mó. Bhí amhras ar a ndílseacht mar gheall ar a sinsear. Cuireadh cuid acu i bpríosún mar gheall ar a bheith ina aon sédéagú Seapánach. Bhí teaghlaigh stróicthe óna chéile agus cuireadh iad chuig campaí taobh thiar de shreang deilgneach. Bhí na páistí scartha ó thuismitheoirí. Bhí muinín as Meiriceánaigh Ghearmánacha; Ní raibh i gcás na Seapánaigh-Meiriceánaigh.

Sheas an Chúirt Uachtarach leis an bpolasaí. Thug an Los Angeles Times údar leis sa bhliain 1943, ag dearbhu go raibh ‘taifead fealltachta déanta ag na Seapánaigh dóibh féin nach bhfacthas a leithéid riamh roimhe sa stair.’ I measc na n-imtheorannaithe bhí Pat Morita, a raibh cáil air níos déanaí mar an tUasal Miyagi i The Karate Kid, agus George Takei, a ghlacfaidh páirt an Uasail Sulu i Star Trek ina dhiaidh sin. Chaill teaghlach Takei a dteach agus a ngnó agus fágadh gan dídean iad ar feadh blianta tar éis a scaoilte saor.

Ní raibh sé go dtí 2018 go ndearna an Chúirt Uachtarach na rialuithe imtheorannaithe a shéanadh ar deireadh agus athbhreithniú á dhéanamh aici ar iarracht an Uachtaráin Trump toirmeasc taistil Moslamach a chur i bhfeidhm. Scríobh an Príomh-Bhreitheamh John Roberts: ‘Bhí athlonnú shaoránaigh na Stát Aontaithe le forneart chuig campaí géibhinn, ar bhonn cine amháin agus go sainráite, neamhdhleathach go hoibiachtúil agus lasmuigh de raon feidhme údarás na huachtaránachta.’ Agus, ar ndóigh, dúirt sé é sin agus é ag seasamh le toirmeasc taistil Moslamach Trump.

Ní mór dúinn seasamh in aghaidh an smacht reachta a iompú ina mhana. Ní suaitheantas de bhua é, ná arm chun ionsaí a dhéanamh ar ár bhfreasúra. Agus níor chóir é a úsáid riamh scáileán le haghaidh ár teipeanna féin. Nuair a d'fhág an tUachtarán Obama a oifig i mí Eanáir 2017, lean sé ar aghaidh le traidisiún a thosaigh George Washington agus thug sé Aitheasc Slán. Ina áit sin, rinne sé tagairt do riail an dlí ceithre huaire. Thagair sé don riail reachta ceithre huaire. Bhí sé i gcomhthéacs domhain atá bunaithe ar phrionsabail, agus faoi cheannairí nach raibh cuntasach mar gheall gur mheas siad iad go tarcaisneach. Bhí sé an-soiléir cé faoi a raibh sé ag caint, agus le cúis mhaith.

Thagair an tUachtarán Obama freisin don smacht reachta ceithre huaire go díreach in óráid a thug sé ceithre bliana roimhe sin, tar éis a atofa, don Ollscoil Náisiúnta Cosanta. Óráid a bhí ann a luaigh dróin 13 huaire, ag cosaint a n-úsáide méadaithe faoina uachtaránacht. D’admhaigh sé go raibh cuid mhór den cháineadh dírithe ar thaismigh shibhialtacha, agus

luaigh sé, ‘go gcuirfidh na básanna sin isteach orainn chomh fada agus a mhairimid’. Ach, ag an am céanna, ‘Caithfidh mé na tragóidí croíbhriste sin a mheá i gcoinne na roghanna malartacha’.

I dtreo dheireadh na hóráide, chuir bean, Medea Benjamin, isteach air agus d’iarr sí air ‘stop a chur leis na stailceanna sínithe inar maraíodh daoine ar bhonn gníomhaíochtaí amhrasacha’. Ba é freagra Obama: ‘Táimid ag tabhairt aghaidh ar sin’. Lean an bhean uirthi ag iarraidh labhairt amach ar a son, luaigh, ‘na teaghlaigh neamhurchóideacha’, ag cur leis ‘Is breá liom mo thír. Is breá liom an smacht reachta’. D’fhreagair Obama go béasach, ar dtús, ag rá ‘gur fiú aird a thabhairt ar ghuth na mná sin’. Ach dúirt sé ansin, le moladh mór, ‘Ar ndóigh, ní aontaím le cuid mhaith den mhéid a dúirt sí, agus ar ndóigh ní raibh sí ag éisteacht liom i gcuid mhaith den mhéid a dúirt mé’.

Bhí tagairtí an Uachtaráin Obama don smacht reachta dírithe ar na hamanna a chuir Meiriceá a bhunluachanna i mbaol, trí naimhde a chéasadh, agus iad a choinneáil ar bhealaí a bhí bunoscionn leis an smacht reachta. Bhí Bá Guantanamo, a d’admhaigh sé, ina shiombail ar fud an domhain, luaigh sé, ‘do Mheiriceá a théann i ngleic leis an smacht reachta’. Tabharfaidh an stair, a d’admhaigh sé, ‘breithiúnas géar ar an ngné sin dár gcomhrac i gcoinne na sceimhlitheoireachta, agus ar an ngné sin dinn nach gcuireann deireadh léi.’ Agus arís eile, bhí an tUachtarán Obama go hiomlán ceart. Níor dúnadh an campa coinneála in Guantanamo riamh. In 2018, shínigh an tUachtarán Trump ordú chun an campa coinneála a choinneáil ar oscailt ar feadh tréimhse éiginnte. Gheall an tUachtarán Biden go ndúnfaí é sula dtiocfadh deireadh lena théarma. Tá an tUachtarán Trump tar éis é a leathnú anois chun suas le 30,000 imirceach a chur san áireamh.

Meabhraíonn samplaí Lincoln agus Roosevelt agus Obama gur féidir leis na daonlathais agus na ceannairí is mó fiú na prionsabail a mhaíonn siad a chosaint a shárú. Níl an smacht reachta féinchothaitheach – ní mór é a chosaint, a mhíniú agus a athnuachan i gcónaí.

Tá sé ag nochtadh iniúchadh a dhéanamh ar an gcaoi ar bhain Donald Trump, mar Uachtarán, úsáid as an bhfrása ‘an smacht reachta’. Ag labhairt dó go gairid roimh thoghchán uachtaránachta 2020, ag Comhdháil an Tí Bháin maidir le Stair Mheiriceá, dhearbhaigh sé gurbh é ‘forfheidhmiú an dlí’ ‘siombail uilíoch an smachta reachta i Meiriceá’. Ina insint, tháinig an smacht reachta chun bheith ina smacht reachta – dlí mar ionstraim údaráis seachas a shrian. Ba é an smacht reachta, ní an smacht reachta, cur

chuige a chuireann mearbhall ar an urraim don cheartas agus don chumhacht le dlisteanacht.

Mar atá feicthe againn, d'imigh uachtaráin Mheiriceá eile ón smacht reachta uaireanta – ach níor fhéach tú riamh leis an smaoineamh féin a tholladh. Chaith siad leis an dlí mar chreat chun filleadh air, ní mar bhac chun é a bhaint. Os a choinne sin, athmhúnláionn teanga Trump an dlí mar uirlis troda atá le bheartú. Baineann sé an bonn den dlí ar bhealach a thuigfeadh Daniel O'Connell go maith. An dlí á n-úsáid mar arm, seachas sciath. Is é an t-idirdhealú seo an líne locht idir neamhfhoirfeacht laistigh den smacht reachta agus cur ina choinne.

Le linn na staire tá an patrún mar an gcéanna: Nuair a bhíonn cumhacht gan seiceáil, falters ceartais. Nuair a cheadaítear an dlí a lúbadh, tosaíonn an t-idéal daonlathach ag briseadh. Is é an ceacht do gach glúin – in Éirinn agus níos faide i gcéin – nach mór don dlí leanúint de bheith ina sheirbhíseach don phobal agus ina sheirbhíseach don phrionsabal, seachas ina mháistir.

Is é atá i gceist le bheith i d'fhinné ar an ionchúiseamh fianaise a thabhairt ar an bhfírinne sin – seasamh ar son an cheartais nuair nach bhfuil sé faiseanta, labhairt ar son na cothroime nuair a bheadh an tost níos sábháilte, agus an smacht reachta a chosaint nuair is mó atá sé i mbaol. Sin obair na n-ionchúisitheoirí. Agus is é, sa chiall is doimhne, obair an daonlathais ar mian leis maireachtáil.